

НОТАРІАЛЬНА ПАЛАТА УКРАЇНИ

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

змін до статті 1221 Цивільного кодексу України та статті 13⁻¹ Закону України "Про нотаріат", внесених Законом України "Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України" від 23.02.2023 року № 2923-IX

22 травня 2023 року набрав чинності Закон України "Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України", прийнятий Верховною Радою України 23.02.2023 року № 2923-IX (далі – Закон № 2923-IX)¹, яким внесено зміни, серед іншого до статті 1221 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) та статті 13⁻¹ Закону України "Про нотаріат" (далі - ЗУ "Про нотаріат").

Відповідно до статті 1221 ЦК України у новій редакції, починаючи з 22 травня 2023 року."

- 1. Місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів.*
- 2. На підставі отриманої першої заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України."*

Зауважуємо, що у розділ "Прикінцеві та перехідні положення" ЦК України Законом № 2923-IX НЕ внесено змін щодо поширення вимог статті 1221 ЦК України на спадщину, що відкрилася ДО набрання чинності цих змін.

З метою формування єдиної нотаріальної практики необхідно враховувати наступне.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

I. Щодо дії у часі статті 1221 ЦК України в редакції Закону № 2923-ІХ

1.1. Відповідно до частини першої статті 58 Конституції України (далі - КУ) за загальним правилом закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі.

"5. Стаття 58 Конституції України 1996 року закріплює один з найважливіших загальноновизнаних принципів сучасного права - закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. **Це означає, що вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності. Закріплення названого принципу на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта.**" - зазначено у рішенні Конституційного Суду України [№ 1-зп від 13.05.97](#)²

В іншому рішенні №1-рп/99 від 09.02.1999³, офіційно протлумачивши положення частини першої статті 58 КУ, Конституційний Суд України зазначив, що:

"2. В регулюванні суспільних відносин застосовуються різні способи дії в часі нормативно-правових актів. **Перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися, зокрема, негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма).**

За загальноновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце...

Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загальноновизнаним принципом права. Тобто **щодо юридичної відповідальності** застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього...".

Зазначене вказує на те, що законодавець в регулюванні спадкових відносин щодо визначення місця відкриття спадщини обрав безпосередню дію закону у часі, на майбутнє, адже змінами не запроваджено перехідного періоду та предмет регулювання статті 1221 ЦК України не пов'язаний із юридичною відповідальністю, що виключає можливість розгляду питання щодо зворотної дії зазначеної норми.

Крім цього, аналіз висновків Конституційного Суду України, дозволяє підсумувати, що:

- ❖ дія статті 1221 ЦК України у новій редакції почалася з моменту набрання чинності Законом № 2923-ІХ (*прим.: з 22 травня 2023 року*),
- ❖ нова редакція статті 1221 ЦК України поширює свою дію тільки на ті відносини, в тому числі, спадкові, які *виникли* після набуття нею чинності, та застосовується *до тих подій та фактів, що настали (настануть) або мали (матимуть) місце під час її дії, починаючи з 22 травня 2023 року.*

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#n54>

1.2. Дія актів цивільного законодавства у часі також визначається у статті 5 ЦК України, де встановлено, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності (частина перша); акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи (частина друга); якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до *прав та обов'язків*, що виникли з моменту набрання ним чинності (частина третя).

Для вирішення питання можливості/неможливості застосування частини третьої статті 5 ЦК України та, відповідно, дії у часі статті 1221 ЦК України в редакції Закону № 2923-IX, крім зазначеного, є **важливим з'ясуванням питання часу визначення місця відкриття спадщини: місце відкриття спадщини визначається на час відкриття спадщини, чи на момент звернення із заявою і заведення спадкової справи.** Для цього доцільно звернутися до природи місця відкриття спадщини та його зв'язку із часом відкриття спадщини.

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 зазначено, що **"юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків"**.

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (частина перша статті 1216 ЦК України). Відповідно до частин першої та другої статті 1220 ЦК України, що регулює питання відкриття спадщини, **спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.**

У Постанові від 24 травня 2021 року у справі № 671/22/19 ОП ВС КЦС зауважує, що **"усталеним в судовій практиці та цивілістичній доктрині є розуміння відкриття спадщини як настання певних юридичних фактів, зумовлюють виникнення спадкових правовідносин.** При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: (1) часом відкриття; (2) місцем відкриття. Час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки **на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин."**

Аналіз наведеного дозволяє дійти висновку, що при настанні такого юридичного факту, як відкриття спадщини, одразу, одночасно і об'єктивно, за загальним правилом, існують обидва його параметри: час і місце відкриття спадщини, а також, що до факту відкриття спадщини і, відповідно, його параметрів: часу та місця відкриття спадщини, застосовується закон, під час дії якого такий факт відкриття спадщини мав місце. Тобто, час і місце відкриття спадщини визначаються відповідно до закону, який діяв/діє на час відкриття спадщини - на день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

Незалежно від того, що ЦК України не містить чіткої норми про те, що місце відкриття спадщини визначається на час її відкриття, зазначене зумовлене природою спадкових відносин, тим, що ці категорії є пов'язаними між собою та із смертю особи чи оголошенням її померлою, існують об'єктивно, є сталими і не можуть змінюватися.

Адже, якщо спадкодавець помер за час дії попередньої редакції статті 1221 ЦК України, відповідно до якої за загальним правилом місцем відкриття спадщини було останнє місце проживання спадкодавця, місцем відкриття спадщини такого спадкодавця вважалось його місце останнього проживання, яке вже не може бути змінено на час звернення із заявою спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимогою кредиторів, навіть якщо на момент такого звернення діє нова редакція статті 1221 ЦК України. На зазначене також непрямо вказувало посилання на **останнє** місце проживання спадкодавця при визначенні місця відкриття спадщини у попередній редакції статті 1221 ЦК України, слова "є" та "вважається" у цьому положенні та правилах визначення місця відкриття спадщини, що містяться у підпункті 1.12 пункту 1 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджений Наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 за № 296/5, (далі - Порядок), а також те, що місце відкриття спадщини має істотне значення для практичного застосування норм спадкового права, з яким закон пов'язує різні правові наслідки не тільки у питанні оформлення спадкових прав, адже за місцем відкриття спадщини не лише заводиться спадкова справа, а й можуть вчинятися нотаріальні та процесуальні дії, що не пов'язані із заведенням спадкової справи, територіальність вчинення яких визначено прив'язкою до місця відкриття спадщини: вжиття заходів до охорони спадкового майна, призначення виконавця заповіту, контроль за виконанням спадкового договору тощо. **Очевидно, що із запровадженням змін відбулася підміна понять: "місце відкриття спадщини" та "місце заведення спадкової справи" або ж "місце оформлення спадщини», що не є тотожними.** Визначення у статті 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини - місця подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів, може мати наслідком допущення помилок при застосуванні цієї норми, якщо не розмежовувати юридичні поняття: "місце відкриття спадщини", як один із параметрів юридичного факту - відкриття спадщини, що за своєю правовою природою не може виникати пізніше від часу відкриття спадщини та залежати від волевиявлення осіб, "місце заведення спадкової справи", що вказує на місце вчинення процесуальної дії нотаріуса та регулюється процесуальними нормами, та "місце оформлення спадщини", що за змістом є територіальністю вчинення такої нотаріальної дії, як видача свідоцтва про право на спадщину.

Зважаючи на це, керуючись висновками Конституційного Суду України про те, що до *події, факту* застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце, враховуючи правову природу відкриття спадщини (його параметрів), що є юридичним фактом чи сукупністю таких фактів і не є правами та обов'язками, а також на те, що із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ними чинності Законом № 2923-ІХ не передбачено винятку, так як не внесено змін до Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, частина третя статті 5 ЦК України не застосовується до статті 1221 ЦК України, дія якої спрямована на майбутнє, регулює спадкові відносини, які виникли з дня набрання нею чинності та не має зворотної дії у часі. Отже, зазначена норма у новій редакції застосовується до спадкових відносин, що виникли внаслідок смерті осіб, які померли 22 травня 2023 року і пізніше та осіб, які оголошені (будуть оголошені) померлими з 22 травня 2023 року чи більш пізньої дати. Відповідно, при з'ясуванні місця відкриття спадщини, що відкрилася внаслідок смерті особи, яка померла ДО 22 травня 2023 року або оголошена (буде оголошена) померлою з дня ДО 22 травня 2023 року, застосуванню підлягає редакція/ії статті 1221 ЦК України до змін, внесених Законом № 2923-ІХ.

1.3. Звертаємо увагу на те, що Законом № 2923-IX не змінено та не припинено дію частини другої, третьої статті 11¹ Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" № 1207-VII від 15 квітня 2014 року (далі - Закон №1207-VII)⁴; та дію частини першої, другої статті 9¹ Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції" №1669-VII від 2 вересня 2014 року (далі - Закон № 1669-VII), які, відповідно, регулюють питання забезпечення реалізації права на спадкування на *тимчасово окупованих територіях України, територіях, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження*, в тому числі визначають місце відкриття спадщини в особливих випадках.

Проте, як зазначено у рішенні Конституційного Суду від 3 жовтня 1997 року №4-зп⁵ "конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Загальновизнаним є й те, що з прийняттям нового акта, якщо інше не передбачено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше. "

Цивільний кодекс України є основним актом цивільного законодавства України; актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього ЦК України (частина 2 статті 4 ЦК України).

У судовій практиці прослідковується чітка позиція пріоритету норм Цивільного кодексу України над іншими актами цивільного законодавства. Так, зокрема у Постанові від 25 січня 2023 року № 676/47/21 Верховний Суд зауважив, що:

"Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі N 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі N 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі N 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі N 334/3161/17 (провадження N 14-188 цс 20))."

Отже, при вирішенні питання застосування частини другої, третьої статті 11¹ Закону № 1207-VII та статті 1221 ЦК України, частини першої, другої статті 9¹ Закону №1669-VII та статті 1221 ЦК України, для з'ясування місця відкриття спадщини, що відкрилася внаслідок смерті осіб, які померли 22 травня 2023 року і пізніше та осіб, які оголошені (будуть оголошені) померлими з 22 травня 2023 року чи більш пізньої дати, пріоритет надається Цивільному кодексу України, як основному акту цивільного законодавства, і, відповідно, статті 1221 ЦК України.

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text>

II. Щодо місця відкриття спадщини до змін, внесених Законом № 2923-IX, до 22 травня 2023 року

2.1. Попередня редакція статті 1221 ЦК України визначала, що "1. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. 2. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна. 3. В особливих випадках місце відкриття спадщини встановлюється законом." (прим.: стаття 1221 ЦК України **доповнена частиною третьою на підставі Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права на спадкування" № 189-VIII від 12 лютого 2015 року, що набрав чинності 04 березня 2015 року**).

Особливі випадки місця відкриття спадщини встановлювалися **статтею 11¹ Закону №1207-VII, що регулює забезпечення права на спадкування для осіб на тимчасово окупованих територіях України, статтею 9¹ Закону №1669-VII, що регулює забезпечення права на спадкування для осіб, які проживають/проживали у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення.**

2.2. Тимчасово окупованою територією для цілей Закону № 1207-VII у статті 3, серед іншого визначається:

1) **сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях (прим.: пункт 1 частини першої статті 3 цього Закону);**

2) **внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України (прим.: пункт 2 частини першої статті 3 цього Закону);**

3) **інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку (прим.: пункт 3 частини першої статті 3 цього Закону в редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» № 3050-IX від 11 квітня 2023 року⁶, який набрав чинності 06 травня 2023 року). Перелік таких територій затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року №309 (далі - Перелік) (див.: розділ II Переліку).⁷**

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#n219>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>

Пунктом 1 Постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією" від 6 грудня 2022 р. № 1364 (далі - Постанова № 1364) передбачено, що до переліку включається тимчасово окупована Російською Федерацією територія України, визначена відповідно до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України".

Відповідно до частини другої статті 1 Закону № 1207-VII:

- ❖ датою початку тимчасової окупації російською федерацією *окремих територій України* є **19 лютого 2014 року**;
- ❖ *Автономна Республіка Крим та місто Севастополь* є тимчасово окупованими російською федерацією з **20 лютого 2014 року**;
- ❖ *окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей*, є окупованими російською федерацією (у тому числі окупаційною адміністрацією російської федерації) починаючи з **7 квітня 2014 року**. **Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначено Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України (прим.: Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 7 лютого 2019 року № 32/2019 (далі – Указ №32/2019)⁸**. Звертаємо увагу на те, що Закон № 1207-VII доповнено положенням щодо *окремих територій України, що входять до складу Донецької та Луганської області* на підставі Закону України № 2217-IX від 21.04.2022, що набрав чинності 07 травня 2022 року. До цього часу Закон № 1207-VII регулював питання правового статусу тимчасово окупованих територій лише щодо Автономної Республіки Крим та міста Севастополь.

Згідно із частиною третьою статті 1 Закону № 1207-VII дата початку і дата завершення тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначаються у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку (прим.: у розділі II Переліку (п. 1 Постанови № 1364)). Території, для яких у Переліку не визначена дата завершення тимчасової окупації російською федерацією, вважаються тимчасово окупованими російською федерацією (п. 1 Постанови № 1364).

Відповідно до частин другої, третьої статті 11¹ Закону № 1207-VII:

"2. У разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

3. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна - основна частина рухомого майна **знаходиться** на території, передбаченій частиною першою цієї статті, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів."

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text>

20 березня 2022 року набрав чинності Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України" № 2138-ІХ від 15.03.2022, яким статтю 11¹ Закону № 1207 доповнено новою частиною першою та визначено, що:

"1. Положення цієї статті застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями."

Такого рішення Кабінетом Міністрів України не прийнято, а, отже, **положення частин другої, третьої статті 11¹ Закону № 1207-VII щодо місця відкриття спадщини в окремих випадках, застосовується винятково до Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, а з 07 травня 2022 року - до окремих територій Донецької та Луганської областей, визначених Указом №32/2019, та НЕ поширюється на території України, які включені до Переліку, як тимчасово окуповані російською федерацією під час дії в Україні воєнного стану, з 24 лютого 2022 року (прим.: див. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ Комісії з аналітично-методичного забезпечення нотаріальної діяльності Нотаріальної палати України №1/2023 від 07.02.2023 року⁹).**

2.3. Відповідно до частин першої, другої статті 9-1 Закону №1669-VII:

"У разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є населений пункт на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, затверджений рішенням Кабінету Міністрів України, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

*Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна - основна частина рухомого майна **знаходиться** на території, передбаченій частиною першою цієї статті, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів."*

Перелік населених пунктів (прим.: окремі населені пункти Донецької, Луганської областей), на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085¹⁰.

⁹ <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/02/pa2764.pdf>

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text>

2.4. Отже, при з'ясуванні місця відкриття спадщини, що відкрилася внаслідок смерті особи, яка померла ДО 22 травня 2023 року або оголошена (буде оголошена) померлою з дня ДО 22 травня 2023 року, застосуванню підлягає редакція статті 1221 ЦК України до змін, внесених Законом № 2923-IX, та, для особливих випадків, також стаття стаття 9¹ Закону №1669-VII та стаття 11¹ Закону № 1207-VII, з урахуванням хронології змін.

Таким чином, місцем відкриття спадщини, що відкрилася внаслідок смерті особи, яка померла ДО 22 травня 2023 року або оголошена (буде оголошена) померлою з дня ДО 22 травня 2023 року є:

- ❖ останнє місце проживання такої особи;
- ❖ якщо її місце проживання невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна;
- ❖ в особливих випадках (прим.: з 04.03.2015 року), з урахуванням хронології змін до статті 1221 ЦК України, Закону №1207-VII, Закону №1669-VII:

місцем відкриття спадщини є місце подання у період з 04.03.2015 року по 22.05.2023 року першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів: *якщо останнім місцем проживання спадкодавця (місцем знаходження нерухомого майна або його основної частини, основної частини рухомого майна (якщо останнє місце проживання спадкодавця невідоме)) є тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;*

місцем відкриття спадщини є місце подання у період з 04.03.2015 року по 22.05.2023 року першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів: *якщо останнім місцем проживання спадкодавця (місцем знаходження нерухомого майна або його основної частини, основної частини рухомого майна (якщо останнє місце проживання спадкодавця невідоме)) є окремі населені пункти Донецької, Луганської областей відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085;*

місцем відкриття спадщини є місце подання у період з 07.05.2022 року по 22.05.2023 року першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів: *якщо останнім місцем проживання спадкодавця (місцем знаходження нерухомого майна або його основної частини, основної частини рухомого майна (якщо останнє місце проживання спадкодавця невідоме)) є окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей відповідно до Указу №32/2019.*

Звертаємо увагу, що "місце відкриття спадщини" не тотожне змістовно "місцю заведення спадкової справи", на що також вказує підпункту 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку, відповідно до якого в умовах воєнного або надзвичайного стану **спадкова справа заводиться** за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, *незалежно від місця відкриття спадщини.*

2.5. Для з'ясування місця відкриття спадщини в особливих випадках важливим є питання, на який момент визначається статус території, як тимчасово окупованої чи території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження.

Стаття 11¹ Закону №1207-VII та стаття 9¹ Закону №1669-VII були прийняті з метою сприяння забезпеченню реалізації майнових та немайнових прав, зокрема *щодо оформлення спадкових прав* громадян, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися із таких територій, осіб, які проживають/проживали у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення.

Ураховуючи мету запровадження цих норм, положення у частині п'ятій статті 11 Закону № 1207-VII, відповідно до якого "набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України *за межами тимчасово окупованої території*", час, у якому в аналізованих нормах вжито дієслова: "є" щодо останнього місця проживання спадкодавця та "знаходиться" щодо майна, можна дійти висновку, що **статус території, як тимчасово окупованої чи території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження (прим.: НЕ території, на яких ведуться (велися) бойові дії, території можливих бойових дій, території активних бойових дій), визначається на момент звернення із першою заявою, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів, з урахуванням дат початку та/або завершення тимчасової окупації, набуття/втрати територіями відповідного статусу, хронології змін до нормативно-правових актів, що його визначають.**

III. Щодо вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування

3.1. Законом № 2923-IX внесено зміни до частини третьої статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат", якими встановлено, що:

"Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, крім, серед іншого, як за зверненням спадкоємця для завершення спадкування в іншому територіальному окрузі, у випадках, якщо спадкова справа була зареєстрована у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, введення воєнного стану, але не закінчена". Попередня редакція встановлювала такий виняток лише щодо незакінченої спадкової справи, що була зареєстрована у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м.Севастополь.

Зміни внесено до статті, предметом регулювання якої є нотаріальний округ, а не територіальність вчинення нотаріальних дій у провадженнях зі спадкових справ. Проте очевидним є те, що законодавець мав на меті визначити умову та випадки, за наявності яких буде запроваджено можливість звернення спадкоємців (*прим.: звертаємо увагу - не кредиторів спадкодавця*) для завершення спадкування поза округом, в якому було заведено та не закінчено спадкову справу, у випадках: **якщо спадкова справа була зареєстрована у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації** (*прим.: не початку ведення бойових дій, не початку проведення антитерористичної операції*) окремих територій України (*щодо дат тимчасової окупації окремих територій України – див. ч. 2 ст. 1 Закону №1207-VII*), до введення воєнного стану (*прим.: до 24 лютого 2022 року*).

Визначення наявності передбаченої цією нормою умови, що спадкова справа є НЕзакінченою, здійснюється відповідно до пункту 11.5. розділу XI Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених Наказом Міністерства юстиції України 22.12.2010 № 3253/5 (далі - Правила), який встановлює критерії, за якими спадкові справи вважаються закінченими.

Крім цього, звертаємо увагу, що для застосування зазначених змін важливим є не лише факт заведення спадкової справи до початку тимчасової окупації окремих територій України, до введення воєнного стану, а й **факт реєстрації такої спадкової справи у Спадковому реєстрі ДО початку тимчасової окупації окремих територій України, ДО введення воєнного стану. Отже, стаття 13¹ Закону України «Про нотаріат» НЕ поширюється на незакінчені спадкові справи, заведені БЕЗ належної реєстрації в Спадковому реєстрі чи заведені згідно із підпунктом 2.6 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку нотаріусом в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру без використання цього реєстру з подальшою реєстрацією такої справи, якщо така реєстрація відбулася після тимчасової окупації окремих територій України, після введення воєнного стану.**

3.2. Законом № 2923-IX статтю 13¹ ЗУ "Про нотаріат" доповнено частиною четвертою, якою встановлюється, що:

"Нотаріальні дії щодо спадкових справ, передбачених частиною третьою цієї статті, можуть здійснюватися будь-яким нотаріусом на території України за зверненням спадкоємця."

Ця норма встановлює спеціальну територіальність вчинення нотаріальних дій за зверненням спадкоємця лише щодо окремих спадкових справ, передбачених частиною третьою цієї статті. При цьому, НЕ змінює загальну територіальність вчинення нотаріальних дій у провадженнях щодо інших спадкових справ, не охоплених частиною третьою статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат", зокрема правило, встановлене статтею 66 ЗУ "Про нотаріат", відповідно до якого свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини. При вирішенні питання визначення територіальності видачі свідоцтва про право на спадщину та подолання змістовної колізії статті 66 та статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат", пріоритет ЛИШЕ у випадках, передбачених статтею 13¹ ЗУ "Про нотаріат", надається останній, що встановлює спеціальне місце вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування щодо незакінчених спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, до введення воєнного стану.

Отже, з моменту набрання чинності змін, з 22 травня 2023 року, нотаріальні дії лише щодо незакінчених спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, до введення воєнного стану, можуть здійснюватися будь-яким нотаріусом на території України за зверненням спадкоємця. Щодо територіальності вчинення нотаріальних дій в межах спадкових справ, не охоплених цією нормою, - такі нотаріальні дії вчиняються з урахуванням територіальності, встановленої ЦК України, статтею 66 ЗУ "Про нотаріат", де визначено, що свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини. При цьому, як вище зазначалося, місце відкриття спадщини визначається на час відкриття спадщини (прим.: див. Розділ I цього Аналізу).

3.3. Складнішим є з'ясування питання тимчасово окупованих територій, які беруться до уваги при визначенні спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України та, відповідно, подолання колізії між частиною четвертою 13¹ ЗУ "Про нотаріат" і частиною п'ятою статті 11¹ Закону №1207-VII, з урахуванням положень частини першої останньої.

Відповідно до частини п'ятої статті 11¹ Закону №1207-VII:

"Вчинення нотаріальних дій щодо спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації, але не закінчені, здійснюється будь-яким нотаріусом на підконтрольній Уряду України території за зверненням спадкоємця."

Частиною першою цієї статті визначено, що:

"Положення цієї статті (прим.: зокрема і частини п'ятої) застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті-1 і 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями". (прим.: таке рішення Кабінету Міністрів України не було прийнято).

Як зазначалося Комісією з аналітично-методичного забезпечення нотаріальної діяльності Нотаріальної палати України у Правовому аналізі №1/2023 від 07.02.2023 року, *"у зв'язку з відсутністю відповідного рішення Кабінету Міністрів України, передбаченого абзацом другим частини першої статті 11 Закону № 1207 та абзацом другим частини першої статті 11-1 Закону № 1207 (щодо поширення положень цих статей на території, визнані тимчасово окупованими під час дії в Україні воєнного стану), положення статей 11, 11-1 Закону № 1207 застосовуються винятково до Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та окремих територій Донецької та Луганської областей, визначених Указом, та НЕ поширюються на території України, які включені до Переліку, як тимчасово окуповані російською федерацією під час дії в Україні воєнного стану, з 24 лютого 2022 року."*

У статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат" не конкретизовано, на які тимчасово окуповані території України поширюється ця норма. Разом з цим, при подоланні колізії між частиною четвертою статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат" і частиною п'ятою статті 11¹ Закону № 1207-VII, які у питанні регулювання реалізації права на спадкування на тимчасово окупованих територіях співвідносяться, як загальна норма і спеціальна, слід керуватися правилом, відповідно до якого пріоритет віддається спеціальній нормі, навіть якщо її прийнято раніше.

Отже, при вчиненні нотаріальних дій за зверненням спадкоємця щодо незакінчених спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації, застосуванню підлягає частина п'ята статті 11¹ Закону №1207-VII, з урахуванням частини першої цієї норми, яка конкретизує, що це положення поширюється виключно на Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, межі та перелік яких визначено та затверджено Указом Президента України № 32/2019.

Відповідно, стаття 13¹ ЗУ "Про нотаріат", як і частина п'ята статті 11¹ Закону №1207-VII, НЕ застосовується щодо незакінчених спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, перелік яких затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 грудня 2022 року № 309, до прийняття відповідного рішення Кабінетом Міністрів України відповідно до частини першої статті 11¹ Закону №1207-VII або до зміни/виключення цієї норми.

3.4 Зазначене дозволяє підсумувати, що нотаріальні дії можуть здійснюватися будь-яким нотаріусом на підконтрольній Уряду України території за зверненням спадкоємця для завершення спадкування щодо НЕзакінчених спадкових справ:

- ❖ якщо спадкова справа була зареєстрована у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації Автономної Республіки Крим, міста Севастополь - до 20 лютого 2014 року,
- ❖ якщо спадкова справа була зареєстрована у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, межі та перелік яких визначено та затверджено Указом Президента України № 32/2019 - до 07 квітня 2014 року),
- ❖ якщо спадкова справа була зареєстрована у Спадковому реєстрі до введення воєнного стану (прим.: до 24 лютого 2022 року).

I, відповідно, частина четверта статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат", частина п'ята статті 11¹ Закону №1207-VII НЕ застосовується і нотаріальні дії НЕ вчиняються щодо:

- ❖ *закінчених* спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, введення воєнного стану;
- ❖ спадкових справ, що *заведені/будуть заведені* після набрання чинності змін до статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат", внесених Законом № 2923-IX, - після 22 травня 2023 року;
- ❖ НЕзакінчених спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, введення воєнного стану, *якщо за вчиненням нотаріальної дії звертається особа, яка НЕ є спадкоємцем чи представником спадкоємця*;
- ❖ спадкових справ, що *НЕзареєстровані у Спадковому реєстрі*;
- ❖ НЕзакінчених спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі після початку тимчасової окупації окремих територій України, після введення воєнного стану;
- ❖ НЕзакінчених спадкових справ, що були заведені до початку тимчасової окупації окремих територій України, до введення воєнного стану, *але зареєстровані у Спадковому реєстрі після початку тимчасової окупації окремих територій України, після введення воєнного стану*;
- ❖ НЕзакінчених спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, перелік яких затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих

територій України 22 грудня 2022 року № 309:

- ❖ **спадкових справ, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку або під час, після закінчення ведення бойових дій, проведення антитерористичної операції;**
- ❖ **інших спадкових справ, НЕ передбачених частиною третьою статті 13¹ ЗУ "Про нотаріат".**

Отже, з огляду на викладене, вбачається часткове нормативне регулювання питання оформлення спадкових прав та неможливість їх реалізації багатьма спадкоємцями у межах великого переліку спадкових справ, що не є виключним, де на рівні закону не передбачена можливість вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування та інших нотаріальних дій у межах спадкової справи.

З метою припинення порушення конституційних прав спадкоємців відносно права вільного володіння, користування та розпорядження своїм майном є нагальна потреба у найшвидшому вирішенні цього питання на рівні закону, зокрема шляхом прийняття Проекту Закону України "Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини" № 9288 від 11.05.2023 року (*прим.: див. за посиланням <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41905>*) та Проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини № 9287 від 11.05.2023 року (*прим.: див. за посиланням <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41906>*).

3.5. Звертаємо увагу, що порядок вчинення нотаріальних дій та правила ведення нотаріального діловодства **розмежовують дії нотаріуса для завершення спадкування щодо:**

1) **спадкових справ** (*прим.: які передаються за належністю нотаріусу, до компетенції якого входить ведення цієї спадкової справи*) та

2) **спадкових справ, передача яких неможлива через зберігання їх на тимчасово окупованих територіях.**

У першому випадку спадкова справа, заведена в умовах воєнного або надзвичайного стану не за місцем відкриття спадщини, передається нотаріусу, до компетенції якого входить ведення цієї спадкової справи, за місцем відкриття спадщини, з урахуванням правил підпунктів 2.7-2.13 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку та розділу IV Правил.

Рекомендації щодо передачі спадкових справ викладено в листах Комісії Нотаріальної палати України з аналітично-методичного забезпечення нотаріальної діяльності від 29 серпня 2022 року "Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану" (*прим.: див. за посиланням: http://is.npu.in.ua/sectioniblock/viewmaterial?id=2759&ion_id=272*) та від 19 липня 2018 року "Щодо окремих питань передачі спадкових справ" (*прим.: див. за посиланням: http://is.npu.in.ua/sectioniblock/viewmaterial?id=2621&ion_id=246*).

Зауважуємо, що при встановленні факту одночасного відкриття декількох спадкових справ (*прим.: наприклад, за місцем проживання спадкодавця і за місцем подання першої заяви*), застосовуючи аналогію із підпунктом 2.7 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку, вважаємо, що для завершення спадкування спадкові справи передаються за належністю нотаріусу, до компетенції якого входить ведення цієї спадкової справи.

У другому випадку (за неможливості передачі спадкової справи через її зберігання на тимчасово окупованих територіях) відповідно до підпунктів 4.11.4., 4.11.5. пункту 4.11 розділу IV Правил за заявою спадкоємця про завершення спадкування приватний нотаріус (контора) зобов'язаний(а) продовжити провадження такої спадкової справи, вести її до закінчення та зберігати у своєму архіві. Така заява подається до будь-якого приватного нотаріуса (контори). Справжність підпису спадкоємця на заяві, яка надсилається поштою приватному нотаріусу (конторі) або подається від імені спадкоємця його представником, має бути засвідчена нотаріально. Приватний нотаріус (контора), що продовжує провадження спадкової справи, яка була зареєстрована у Спадковому реєстрі, до початку тимчасової окупації окремих територій України, але не закінчена:

реєструє таку заяву спадкоємця про завершення спадкування в книзі обліку і реєстрації спадкових справ і формує у спадкову справу (пункт 11.1 розділу XI Правил) (прим.: нагадуємо, що при прийнятті заяви нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність зареєстрованої спадкової справи, спадкового договору, заповіту (абзац 2 підпункту 2.14 пункт 2 глави 10 розділу II Порядку);

формує на заміну нову спадкову справу, відповідно до розділу XI цих Правил;

реєструє спадкову справу в книзі обліку і реєстрації спадкових справ (додаток 10) з присвоєнням нового номеру спадкових справи за книгою;

реєструє спадкову справу в алфавітній книзі обліку спадкових справ (додаток 7); реєструє у Спадковому реєстрі зміну місця зберігання спадкової справи та продовження

провадження спадкової справи, номер спадкової справи, яка заведена на заміну (попередній номер спадкової справи та дата її заведення до заміни зазначається у додаткових відомостях реєстру);

у разі звернення спадкоємця з заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину для завершення спадкування приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), до якого (якої) звернувся спадкоємець, має перевірити факти, передбачені законом, та витребувати необхідні документи. За відсутності у спадкоємця необхідних для видачі свідоцтва про право на спадщину документів нотаріус роз'яснює йому процедуру вирішення зазначеного питання в судовому порядку (підпункт 4.15 пункту 4 глави 10 розділу II Порядку).

Відповідно до статей 68, 69 ЗУ "Про нотаріат" при видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус, серед іншого перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом, осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, наявність заповіту, склад спадкового майна. Якщо нотаріусом досліджено усі обставини та факти, що мають значення для справи, дотримано та здійснено всі передбачені законодавством і необхідні загальні та спеціальні процесуальні дії у спадковій справі, відсутні жодні сумніви у прийнятті рішення про вчинення нотаріальної дії, може бути видано свідоцтво про право на спадщину у межах такої справи. В іншому випадку не вбачається можливим завершити провадження і нотаріус, керуючись абзацом третім статті 5 ЗУ "Про нотаріат", пунктом 2 частини першої статті 49 Закону України "Про нотаріат", роз'яснює особам їх права і обов'язки, відмовляє у видачі свідоцтва про право на спадщину та, у разі вимоги такої особи, виносить про це відповідну постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

IV. Щодо виправлення правового регулювання питань з місця відкриття спадщини та оформлення спадщини

4.1. Верховною Радою України у першому читанні прийнято Закон України "Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини" - проект 9288 від 11.05.2023, Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини" - проект 9287 від 11.05.2023. Проектом 9288 передбачається повернути попереднє положення щодо визначення місця відкриття спадщини, як юридичного факту, уточнюється проблемне питання місця відкриття спадщини для осіб, останнє місце проживання яких зареєстровано за кордоном, упорядковуються проблемні питання оформлення спадщини в умовах воєнного стану та, зокрема, нормативного блокування на сьогодні питання оформлення спадкових прав на територіях, що набули статус тимчасово окупованих з часу запровадження воєнного стану. Проектом 9287 також пропонується виправлення ситуації з подвійним та колізійним регулюванням окремих питань оформлення спадщини між ЦК України та Законом України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України".

Так, з урахуванням прийнятої у першому читанні редакції та пропозицій, поданих до другого читання, пропонується внести зміни до розділу "Прикінцеві та перехідні положення" ЦК України, зокрема пункт 19 викласти у такій редакції:

"19. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки позовної давності, встановлені цим Кодексом, зупиняються на строк дії такого стану»;

доповнити пунктами 20 і 21 такого змісту:

"20. У період дії в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану та протягом одного року з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи зареєстровано пізніше ніж через три місяці з дня смерті такої особи, або дня, з якого її оголошено померлою, строки, встановлені статтями 1269, 1270, 1271, 1273, 1276, 1277, 1298 цього Кодексу, обчислюються з дня державної реєстрації смерті спадкодавця. При цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого його оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті.

Правила абзацу першого цього пункту застосовуються також до спадщини, яка відкрилася після введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану до набрання ними чинності, а також до спадщини, яка відкрилася до введення воєнного, надзвичайного стану, строк для прийняття якої не сплив до його введення, за умови якщо спадщина не була оформлена жодним із спадкоємців.

21. У період дії в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців з дня його припинення або скасування у випадку, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, територія, на якій ведуться бойові дії або тимчасово окупована Російською Федерацією територія, заява про прийняття спадщини, заява про відмову від прийняття спадщини, заява про відмову від заповідального відказу, вимога кредитора спадкодавця до спадкоємців, заява про охорону спадкового майна, заява про згоду бути виконавцем заповіту після відкриття спадщини, інші заяви щодо спадщини, спільного майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи подаються нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини.

У разі якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт або територія, зазначені в абзаці першому цього пункту, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, вчинення нотаріальних та інших дій нотаріусом щодо спадщини та спільного майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи здійснюється за місцем подання першої заяви. Якщо місцем подання першої заяви є населений пункт або територія, зазначені в абзаці першому цього пункту, вчинення нотаріальних та інших дій нотаріусом щодо спадщини та спільного майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи здійснюється за місцем подання першої заяви про оформлення спадкових прав.

Правила абзаців першого та другого цього пункту застосовуються також до спадщини, яка відкрилася після введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану до набрання ними чинності, а також до спадщини, яка відкрилася до введення воєнного, надзвичайного стану".

Правовий аналіз підготовлено з метою забезпечення якісної та високопрофесійної роботи нотаріусів, надання членам НПУ методичної та інформаційної допомоги з питань вчинення нотаріальних дій, напрацювання механізмів вирішення колізійних питань, правильного застосування норм чинного законодавства нотаріусами в умовах воєнного стану, - до вдосконалення правового регулювання правових питань, наведених у Правовому аналізі.

Окрему думку від 22.08.2023 року відповідно до ПОЛОЖЕННЯ про Комісію Нотаріальної палати України з аналітично-методичного забезпечення нотаріальної діяльності (в новій редакції) долучено до Протоколу - Додаток 2 до Протоколу.

Додатки:

Додаток 1: Приклад алгоритму дій при визначенні місця відкриття спадщини із прикладами.

Додаток 2: Приклад алгоритму дій при з'ясуванні можливості/неможливості вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування, із прикладами.

18 серпня 2023 року

Комісія з аналітично-методичного забезпечення

нотаріальної діяльності

Нотаріальної палати України

Прийнято

ПРОТОКОЛ КОМІСІЇ №1/2023 від 22 серпня 2023 року, до якого долучено Окрему думку від 22.08.2023 року.

Приклад алгоритму дій при визначенні місця відкриття спадщини

1. Визначення часу відкриття спадщини (до 22 травня 2023 року чи після);
2. З'ясування норми, яка підлягає застосуванню, для визначення місця відкриття спадщини:

якщо час відкриття спадщини до 22 травня 2023 року - редакція/її статті 1221 ЦК України до змін, внесених Законом № 189-VIII, Законом № 2923-IX, та, для особливих випадків, - частина перша, друга, третя статті 11-1 Закону №1207-VII, частина перша, друга статті 9- 1 Закону №1669-VII, з урахуванням хронології змін,

якщо час відкриття спадщини 22 травня 2023 року або пізніше - чинна редакція статті 1221 ЦК України;

3. З'ясування, чи є особливі випадки визначення місця відкриття спадщини (якщо час відкриття спадщини з 04 березня 2015 року до 22 травня 2023 року), зокрема чи є/було станом на момент подання першої заяви тимчасово окупованою територією, територією, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, останнє місце проживання спадкодавця чи місце знаходження нерухомого майна або його основної частини, основної частини рухомого майна (якщо останнє місце проживання спадкодавця невідоме):

якщо така заява подавалася у період з 04.03.2015 року по 22.05.2023 року - статус тимчасово окупованої території визначався відповідно до Закону №1207-VII (*прим.: Автономна Республіка Крим та місто Севастополь*),

якщо така заява подавалася у період з 04.03.2015 року по 22.05.2023 року - статус території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, визначався відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (*прим.: окремі населені пункти Донецької, Луганської областей*);

якщо така заява подавалася у період з 07.05.2022 року по 22.05.2023 року - статус тимчасово окупованої території визначався відповідно до Закону №1207-VII (*прим.: Автономна Республіка Крим та місто Севастополь*) та Указу №32/2019 (*прим.: окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей*).

Приклад 1: спадкодавець помер 29 березня 2023 року, останнє постійне місце проживання - місто Добропілля Покровського району Донецької області, першу заяву подано спадкоємцем 15 липня 2023 року.

1) Помер до 22 травня 2023 року, отже, 2) для визначення місця відкриття спадщини застосовуємо попередню редакцію статті 1221 ЦК України, 3) станом на 15 липня 2023 року місто Добропілля не є тимчасово окупованою територією та не є населеним пунктом, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, отже, немає особливих випадків визначення місця відкриття спадщини, а тому місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця - місто Добропілля; 4) керуючись підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку, заводимо спадкову справу на підставі першої заяви; 5) роз'яснюємо, що нотаріальні дії для завершення спадкування вчинятимуться за місцем відкриття спадщини, що було визначене на час відкриття спадщини, тобто нотаріусом у місті Добропілля Покровського

району Донецької області, якщо на момент вчинення таких нотаріальних дій не буде іншого правового регулювання цього питання.

Приклад 2: спадкодавець помер 30 травня 2023 року, останнє постійне місце проживання - місто Феодосія, Автономна Республіка Крим, першу заяву подано спадкоємцем 14 червня 2023 року.

1) Помер після 22 травня 2023 року, отже, 2) для визначення місця відкриття спадщини застосовуємо чинну редакцію статті 1221 ЦК України, 3) незалежно від того, що станом на 14 червня 2023 року місто Феодосія є тимчасово окупованою територією, особливі випадки не визначаємо, адже з 22 травня 2023 року щодо визначення місця відкриття спадщини діє загальне для усіх випадків правило, відповідно до якого місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів; 4) керуючись підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку заводимо спадкову справу на підставі першої заяви; 5) роз'яснюємо, що нотаріальні дії для завершення спадкування вчинятимуться за місцем відкриття спадщини, що було визначене на час відкриття спадщини, тобто нотаріусом за місцем подання першої заяви, якщо на момент вчинення таких нотаріальних дій не буде іншого правового регулювання цього питання.

Приклад 3: спадкодавець помер 02 січня 2022 року, останнє постійне місце проживання - село Василівка Очеретинської селищної територіальної громади Покровського району Донецької області, першу заяву подано спадкоємцем 25 квітня 2022 року.

1) Помер до 22 травня 2023 року, отже, 2) для визначення місця відкриття спадщини застосовуємо попередню редакцію статті 1221 ЦК України, 3) станом на 25 квітня 2022 року село Василівка Очеретинської селищної територіальної громади Покровського району Донецької області є населеним пунктом, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, отже, це є особливим випадком визначення місця відкриття спадщини, а тому відповідно до статті 9-1 Закону №1669-VII місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви; 4) керуючись цією нормою та підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку заводимо спадкову справу на підставі першої заяви; 5) роз'яснюємо, що нотаріальні дії для завершення спадкування вчинятимуться за місцем відкриття спадщини, що було визначене на час відкриття спадщини, тобто нотаріусом за місцем подання першої заяви, якщо на момент вчинення таких нотаріальних дій не буде іншого правового регулювання цього питання.

Приклад 4: спадкодавець помер 02 лютого 2023 року, останнє постійне місце проживання - селище Чаплинка Каховського району Херсонської області, першу заяву подано спадкоємцем 18 лютого 2023 року.

1) Помер до 22 травня 2023 року, отже, 2) для визначення місця відкриття спадщини застосовуємо попередню редакцію статті 1221 ЦК України, 3) станом на 18 лютого 2023 року селище Чаплинка Каховського району Херсонської області є тимчасово окупованою територією, проте особливі випадки визначення місця відкриття спадщини відповідно до статті 11-1 Закону №1207-VII на цю ситуацію не поширюються через відсутність на виконання частини першої зазначеної норми окремого рішення Кабінету Міністрів України, а тому місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця - селище Чаплинка Каховського району Херсонської області; 4) керуючись підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку заводимо спадкову справу на підставі першої заяви; 5) роз'яснюємо, що нотаріальні дії для

завершення спадкування вчинятимуться за місцем відкриття спадщини, що було визначене на час відкриття спадщини, тобто нотаріусом у селищі Чаплинка Каховського району Херсонської області після деокупації, якщо на момент вчинення таких нотаріальних дій не буде іншого правового регулювання цього питання.

Приклад 5: спадкодавець помер 03 березня 2022 року, останнє постійне місце проживання - місто Ірпінь Бучанського району Київської області, першу заяву подано спадкоємцем 15 липня 2023 року.

1) Помер до 22 травня 2023 року, отже, 2) для визначення місця відкриття спадщини застосовуємо попередню редакцію статті 1221 ЦК України, 3) станом на 15 липня 2023 року місто Ірпінь Бучанського району Київської області не є тимчасово окупованою територією та не є населеним пунктом, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, отже, немає особливих випадків визначення місця відкриття спадщини, а тому місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця - місто Ірпінь; 4) керуючись підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку заводимо спадкову справу на підставі першої заяви; 5) роз'яснюємо, що нотаріальні дії для завершення спадкування вчинятимуться за місцем відкриття спадщини, що було визначене на час відкриття спадщини, тобто нотаріусом у місті Ірпінь, якщо на момент вчинення таких нотаріальних дій не буде іншого правового регулювання цього питання.

Приклад алгоритму дій при з'ясуванні можливості/неможливості вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування

1. Визначення, чи спадкова справа є НЕзакінченою (*прим.: відповідно до пункту 11.5. розділу XI Правил і за даними Спадкового реєстру*) та чи для завершення спадкування звертається спадкоємець або особа, яка діє від його імені;

2. Визначення часу *реєстрації* спадкової справи у Спадковому реєстрі: чи спадкова справа зареєстрована до початку тимчасової окупації окремих територій України (*прим.: НЕ початку ведення бойових дій, НЕ початку проведення антитерористичної операції*) (*щодо дат тимчасової окупації окремих територій України – див. ч. 2 ст. 1 Закону №1207-VII*), введення воєнного стану (*прим.: до 24 лютого 2022 року*) чи після;

3. Визначення статусу території місця заведення спадкової справи: чи була вона *тимчасово окупованою територією* після реєстрації спадкової справи у Спадковому реєстрі;

4. З'ясування *норми, яка підлягає застосуванню*, щодо можливості/неможливості вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування (наявності такої норми) та територіальності вчинення нотаріальних дій для завершення спадкування:

щодо незакінчених спадкових справ, зареєстрованих у Спадковому реєстрі до введення воєнного стану (до 24 лютого 2022 року) - частина четверта статті 13-1 ЗУ "Про нотаріат" (спеціальна територіальність): нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким нотаріусом на території України;

щодо незакінчених спадкових справ, зареєстрованих у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації (прим.: до 20 лютого 2014 року - щодо Автономної Республіки Крим, міста Севастополь, до 07 квітня 2014 року - щодо окремих територій України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, межі та перелік яких визначено та затверджено Указом Президента України №32/2019) - частина п'ята статті 11-1 Закону №1207-VII, з урахуванням частини першої цієї норми (спеціальна територіальність): нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким нотаріусом на підконтрольній Уряду України території;

щодо спадкових справ, НЕ передбачених частиною третьою статті 13-1 ЗУ "Про нотаріат" (прим.: в тому числі спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації окремих територій України, перелік яких затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 грудня 2022 року № 309) - стаття 66 ЗУ "Про нотаріат" (загальна територіальність), відповідно до якої свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини (прим.: за місцем відкриття спадщини, що визначене на час відкриття спадщини), та інші статті ЦК України, що встановлюють територіальність нотаріальних дій, вчинення яких необхідне для реалізації права на спадкування (зокрема ч. 2 ст. 1283 ЦК України, ч. 1 ст. 1288 ЦК України, ч.1 ст. 1300 ЦК України).

Приклад 1: для завершення спадкування звернувся спадкоємець після смерті спадкодавця, який помер 01 серпня 2013 року, останнє постійне місце проживання - місто Сімферополь, Автономна Республіка Крим, спадкову справу заведено у місті Сімферополь 01 листопада 2013 року.

Провадження щодо завершення спадкування по спадковим справам, що були

zareєстровані у Спадковому реєстрі до 20 лютого 2014 року після померлих, які постійно проживали (нерухоме майно яких або основна його частина, основна частина рухомого майна (якщо місце проживання спадкодавця невідоме) знаходились) на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь можуть здійснюватися будь-яким нотаріусом на території України за зверненням спадкоємця.

Приклад 2: для завершення спадкування звернувся спадкоємець після смерті спадкодавця, який помер 01 січня 2013 року, останнє постійне місце проживання - місто Алчевськ Луганської області, спадкову справу заведено у місті Алчевськ 01 червня 2013 року.

Провадження щодо завершення спадкування по спадковим справам, що були зареєстровані у Спадковому реєстрі до 7 квітня 2014 року після померлих, які постійно проживали (нерухоме майно яких або основна його частина, основна частина рухомого майна (якщо місце проживання спадкодавця невідоме) знаходились) на окремих територіях України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, межі та перелік яких визначено та затверджено Указом Президента України № 32/2019 можуть здійснюватися будь-яким нотаріусом на території України за зверненням спадкоємця.

Приклад 3: для завершення спадкування звернувся спадкоємець після смерті спадкодавця, який помер 01 серпня 2022 року, останнє постійне місце проживання - місто Київ, спадкову справу заведено у місті Львів 05 січня 2023 року.

Для завершення спадкування така спадкова справа має бути передана нотаріусу (конторі) у місті Київ, адже не відповідає ознакам, визначеним частиною третьою статті 13-1 ЗУ "Про нотаріат". Отже, діє загальна територіальність, встановлена статтею 66 ЗУ "Про нотаріат", відповідно до якої свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини, яким на час відкриття спадщини (станом на 01 серпня 2022 року) було місто Київ.

Приклад 4: для завершення спадкування звернувся спадкоємець після смерті спадкодавця, який помер 24 січня 2022 року, останнє постійне місце проживання - місто Бердянськ Запорізької області, спадкову справу заведено у місті Запоріжжя 05 червня 2022 року.

У разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, перелік яких затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 грудня 2022 року № 309, застосуванню підлягає стаття 66 ЗУ "Про нотаріат", відповідно до якої свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини (прим.: що визначене на час відкриття спадщини). Станом на 24 січня 2022 року місцем відкриття спадщини було місто Бердянськ, яке є тимчасово окупованою територією. Отже, нотаріальні дії для завершення спадкування не можуть бути вчинені до зміни правового регулювання цього питання.